

sprotno, samo nekateri izmed njih (Vladimír Holan, Jaroslav Seifert, František Hrubín, Oldřich Mikulášek, Jiří Kolář med petdeset — šestdesetletniki, Josef Kainar, Jan Skácel, Miroslav Holub pa med malo mlajšimi. Teh imen ni veliko, tehtajo pa že nekaj. Tudi za mlade in najmlajše pomenijo spoštovani in večkrat tudi upoštevanj korektiv. Kajti poezija je samo ena. Druge ni.

František Benhart

KRONIKA

KNJIZEVNOST

IGNAC KOPRIVEC, POT NE PELJE V DOLINO. Ignac Koprivec je v povojni slovenski književnosti znan predvsem kot realističen opisovalec kmečkega in viničarskega življa v Slovenskih goricah. V svojih dosedanjih novelističnih zbirkah kakor tudi v obsežnejšem epskem tekstu Hiša pod vrhom je pisatelj gledal na svoje ljudi v prvi vrsti z vidika določenih političnih postavk, kot so jih v našo ruralistično literaturo prinašale povojne zahteve socialističnega realizma.

Toda od Koprivčeve Hiše pod vrhom do izida njegovega najnovejšega romana Pot ne pelje v dolino* je preteklo dobrih osem let in v tem, za pisatelja razmeroma dolgem presledku, se je močno poglobil avtorjev pogled v emocionalno-refleksivni svet slovenskogoriškega človeka, po drugi plati pa so v pričujočem romanu skoraj docela izostala od zunaj sugerirana politična razmerja. Še več: pisatelj je tukaj ta razmerja obrnil za pol kroga in naperil ost ravno proti takšnim prinašalcem vaše socializacije, kakršne je v svojih prejšnjih delih sicer problemsko, vendar pa še vedno zelo prizanesljivo obravnaval.

Da bo bolj jasno, iz kakšnih doživljajskih osnov so zrasla ta nova Koprivčeva razmerja, si je treba priklicati v spomin razvoj lastninskih, političnih, moralnih in drugih odnosov v povojni slovenski vasi. Političnoaktivistična zagnanost se je kmalu po končani revoluciji sprevrgla v formalistično pojmovanje socialnih odnosov na vasi, v gospodarsko dokaj neučinkovito eksperimentiranje z obdelovalnimi zadrugami, z državnimi posestvi in s kmečko zemljo nasploh, ne da bi bili pri tem kaj upoštevali tradicionalno navezanost kmečkega človeka na lastno zemljo oziroma njegov globoko čustveni odnos do nje. Kmetu kot obdelovalcu nista šli v račun nerazumnost in prisiljenost tega početja, zlasti še zato ne, ker so bili prinašalci te socializacije dostikrat moralno izkrivljeni ljudje brez potrebne dobronamernosti in z zvrhano mero osebnih ambicij, v redkejših primerih pa celo ljudje, ki so se med vojno in revolucijo pokazali slabše od teh, ki so zdaj postajali predmet »socializacije«. Trdo kmečko delo je izgubljalo pravo vrednost, na to mesto je stopala nova oblika obdelovanja, ki je bila po končnem namenu sicer pozitivna, po trenutnih učinkih pa mnogokrat zelo problematična. Iz vsega tega so na vasi rasli močni družbenomoralni konflikti, ki so počasi, a zanesljivo jemali kmetom še tisto zaupanje v razumno socializacijo vasi, ki jo je nacionalno in dokaj tudi socialno prebujeni kmečki živelj prinesel iz revolucijskega obdobja. Čustvena kmetova navezanost na zemljo je

* Ignac Koprivec, Pot ne pelje v dolino. Državna založba Slovenije 1965.

doživela polom, posledica tega je bilo množično odhajanje mlajših ljudi z dežele v mesta, kjer je življenje lažje in zabavnejše, nadalje propadanje odročnih in manj rentabilnih kmetij in vsega drugega, kar je sicer v naši javnosti že dalj časa znano in tudi pereče.

Iz takšnega razvoja vasi oziroma ozračja je vzniknila miselna stavba novega Koprivčevega romana. Sredi razburkanega prizorišča stoji manjši kmet Braček, ki si je z muko ustvaril svoje posestvece, zdaj pa butajo ob njegovo zemljo valovi slabó vódenega državnega posestva, a to ne z namenom kakega boljšega obdelovanja, ampak bolj zaradi socializacije kot take. Tako je fabula izrazito problemsko zastavljena in dober epik bi zmoget iz take ekspozicije napisati tekst širših razsežnosti, toda Koprivec je ubral drugo pot. Kot tenkočuten poznavalec kmečke naturnosti je postavil v središče dogajanja Bračkovo ljubezen do zemlje, njegovo intimno bolečino ob nevarnosti, da mu zemljo iztrgajo iz rok, njegovo žilavo upornost in strahove ob spoznanju, kako je v tej siloviti ljubezni pravzaprav ostal osamljen. V tem je jedro romana. To jedro z izrazito lirskim prizvokom je čisto gotovo sad največjih pisateljevih zmožnosti, saj so Bračkova čustvovanja v romanu prignana do kar se da globokih korenin kmetove bolečine, so nenarejena, pristna in le tu pa tam toliko dolgovezna, da že zabrisujejo plastičnost fabule oziroma Bračkovih konfliktov z okoljem. Ves ta čustveno-intimni kmetov odnos do zemlje pa nikakor ni prikazan kot tradicionalni, pridobitniški odnos do lastnine, kakor smo ga vajeni iz naše povojne ruralistične književnosti, pač pa je spretno izpričan kot del človekove elementarne pravice do lastne, neomejevane ter po naravi dane eksistence. Vse druge osebe v romanu so ob Bračkovi čustveni silovitosti navsezadnje le statisti, čeprav so tudi te še toliko dognane, da lahko uspešno predstavljajo nasprotni pol h kmetovi čustveni ter k samo enemu cilju obrnjeni zagnanosti. Podoba je, kot da bi bile vse te druge osebe postavljene v roman z enim samim namenom, da bi ob njih in čez nje rasla Bračkova odpornost.

Četudi so, kot rečeno, vse osebe v romanu razen Bračka le stranskega pomena, pa na drugi strani spet le niso toliko nepomembne, da ne bi mogle povzročati hujših konfliktov, ki pa ne zadevajo le Bračkove osebnosti, temveč se zlivajo v širšo problematiko naše sodobne družbene situacije.

Braček ima dva sina in nanju zida prihodnost gruntiča, zato naj bi mu tudi pomagala v boju za zemljo. Toda prvi se je že prej zaposlil v mestni tovarni, drugi odide za traktorista na državno posestvo. Obadva se popolnoma odtujita staršem in se glede agrarnega vprašanja navzameta novih idej. Ta konflikt je za ostarelega Bračka pravzaprav najhujši in avtor ga je bržčas namenoma stopnjeval do izjemnosti, to pa zategadelj, da bi še bolj poudaril očetovo osamljenost, na drugi strani pa pokazal na dokaj lahkomišeln odnos mladega rodu do takšne vrednote, kot je lastna obdelovalna zemlja. Sicer avtor ob tem konfliktu ne stopa v ospredje s tako ali drugačno tendenčnostjo, v dialogih med obema taboroma pa precej odkrito apologizira očetovo stališče, četudi se nekajkrat zazdi, ko da bi hotel biti z obeh strani prepričljiv. V romanu je torej z vso jasnostjo zastavljeno vprašanje: kdo ima prav, ali stari Braček s svojo navezanostjo na zemljo, s svojo delavnostjo in s kritičnostjo do novih koncepcij kmečkega razvoja ali pogospodena sinova z večjim obzorjem in z nekoliko mlahavim odnosom do tiste sredine, iz katere sta bila izšla. A končna pisateljeva sodba ni več tako naglas izgovorjena, odgovor je vendarle prepuščen bralcu, to pa je romanu samo v prid in spet izpričuje avtorjevo prizadevanje

za čim globljim, za čimbolj problemskim ter za izrazito psihološkim obravnavanjem kmečkega in v tem primeru tudi generacijskega problema.

Na zunaj hujši, a v bistvu morda ne tako boleč konflikt doživlja Braček z direktorjem državnega posestva Plojem in z občinskim tajnikom Grilom. To sta predstavnik oblasti in socializacije na vasi. Zapičila sta se v Bračkovno zemljo, toda ta jo brani pred njima z bolešno trdovratnostjo in mora seveda nositi bridke posledice upora proti oblasti. V njem začne kaliti odpor do vsega, kar prinaša oblast s takšnimi predstavniki, kot sta Ploj in Gril, in ob tem odporu se družbeno-politični konflikt med obema taboroma čedalje bolj kanalizira v etično-moralni konflikt. Braček se v svojem boju vedno bolj oklepa zemlje, zakaj »samo zemlja je lahko človeku dober in pravičen tovariš«; Ploj pa stopa na plan kot brutalna, nečloveška, karieristična, etično in nasploh popolnoma deformirana osebnost. Pisatelj je Ploju zavestno pritaknil še nemoralnost v erotičnih odnosih ter sodelovanje pri nacističnih zločinih med vojno, samo da bi bila njegova podoba tembolj diabolična. Pri tem pa je treba upoštevati še dejstvo, ki ga je sicer v tekstu mogoče bolj intuitivno kot pa konkretno spoznavati, namreč, da tu ne gre za vsakdanjo antidirektorsko gonjo, ampak za konfrontacijo dveh moralnih svetov, ki se precej povezujeja z odnosom do sodobnega agrarnega vprašanja: na eni strani stoji tradicionalna preprostost, delavnost, razumnost in ljubezen, na drugi pa nerazumnost, politično diktatorstvo ter spreminjanje teh odnosov za vsako etično, človečansko in ekonomsko ceno. Koprivec je v tem primeru pogumno postavil jasna stališča in v naši dosednji ruralistični literaturi bi težko našli primer, kjer bi bili nosilci tako imenovanega napredka na vasi hkrati tudi nosilci človeških nevrednosti, kot se to dogaja v Koprivčevem romanu *Pot ne pelje v dolino*.

Drugi konflikti pomenijo v romanu obrobno epizodnost. Vsekakor je tu glede na prejšnja dela drugače oblikovano razmerje med viničarji, vključenimi v državno posestvo, in med samostojnimi kmeti. Tu ni več dosti sledu o kakem ostrem družbeno-političnem antagonizmu te vrste, pač pa je to razmerje omiljeno na priložnostna, manj načelna prerekanja, a še ta spriče silovitosti Bračkovega boja zbledavajo v čisto postranski problem. Ponekod se zdi, ko da bi bil avtor skušal nameniti večjo vlogo Frdamani Strešnici, nekdanjemu organizatorju OF in sedanjemu nezadovoljnejšu, a tudi ta figura je preveč pavlihovska, da bi mogla močnejše posegati v miselno, družbenomoralno ter lastninsko anarhijo sodobnega slovenjegoriškega kmetstva.

Dosti bolj živo so v romanu podane erotične tegobe teh trdih in strastnih ljudi; na primer ljubezen Bračkovega sina Lujza do Fanike je prignana že do tiste bolešne stopnje, ki bi jo naravnemu kmečkemu človeku komaj še mogli pripisovati. A podoba je, kot bi bil hotel pisatelj po analogiji s strastnim odnosom do zemlje poglobiti tudi erotično čustvovanje v teh ljudeh. Tudi erotika jim namreč postaja usodna, tragična sila, ki ogroža notranji mir in celó eksistenco.

Ob vseh teh individuih, upornih in zagnanih, dobrih in zlobnih, pravičnih in krivičnih, manj ali bolj nesrečnih, pa se dviga pojava Bračkove žene Lize. To je žena in mati mučenica, kakršna tudi v povojnih razmerah še obstaja in ki je v Koprivčevem romanu spet dobila svojo umetniško upodobitev.

Roman *Pot ne pelje v dolino* je vseskozi dober tekst. Stilno je ponekod manj urejen, komponiran pod vplivom modernega stilističnega eksperimentiranja, je bolj nametan z lirskimi kot epskimi elementi, številne prisposodbe pa so ustrezne

in naravne. A glavna odlika romana je v pogumu in v iskrenem prizadevanju po čimbolj resničnem prikazu stiske, ki jo v danih razmerah doživlja njegov kmečki človek. Braček je v romanu že kar povzdignjen v simbol tragičnega boja za lastno zemljo in za človečnost v neurejeni agrarni situaciji ter v občečloveški protest proti nasilju, tudi proti takšnemu, ki ga kdorkoli izvaja v imenu socializma in napredka.

Jože Šifrer

PAVLE ZIDAR, SVETI PAVEL. Pogosto si nočemo priznati, da nas gane življenje samo. Naši možgani se največkrat kažejo kot neobčutljivi za preproste človeške zgodbe, hočejo jim uiti v svet, ki manj prizadeva. A s takšnim urejanjem bolj in manj ganljivih človeških usod ne pridemo daleč — znašli se bomo pred kartoteko, ki nam bo velevala, ob kateri stopnji ginljivosti se moramo zganiti. Življenje samo — to je prepir, rajanje, krik, smeh, boj in smrtna groza. Iz tega sveta uhajamo v svet dolgočasja in nervoze, v svet notranjega nemira, naveličanosti, spoznanja nesmisla in izkrivljanja vrednot. Neredko priznavamo, da svet s svojim korakom v mehanični vek postaja vse bolj tuj. Takrat tudi govorimo o »zlati dobi« in si želimo prvobitne enotnosti. *Danes živimo v odtujenem svetu, polnem nebistvenih bistev, v svetu, ki prizadeva drugače*, če ne prizadeva (kot smo rekli maloprej) manj. In pisatelji pišejo v današnji dan o današnjem svetu. Pravimo — danes. Ali danes sploh lahko občutimo svet, ki prizadeva prvobitno, ko naša današnja izkušnja prizadeva »drugače«? Ali nasprotje med prvobitnim in »drugačnim« svetom obstaja? Ali smo ohranili možnost — v odtujenem svetu čustvovati prvobitno? Gre nam torej za svet čistih, iskrenih, spontanih vzgibov nasproti svetu, ki je »drugačen«, odtujen, današnji. Gre tudi za pisateljsko realizacijo, za pisateljev svet. Tu ne moremo napraviti istega nasilja, kot smo ga napravili zgodovini. V umetnosti obstaja več svetov in več »svetov«. Pokazati hočemo, kakšna sta predmetni in umetniški svet Pavleta Zidarja — kot se kaže v romanu *Sveti Pavel*.^{*} Zdi se, da gre za prvobitni svet in prvobitno umetniško govorico. To hočemo dokazati.

Pavle Zidar nam je povedal zgodbo iz povojnih let, zgodbo o preprostih ljudeh na Dolenjskem, ki so tako ali drugače krivi, tako ali drugače preprosto človeški. Po vojni se dogaja vrsta nenavadnih in nepričakovanih stvari, verujoči so razočarani, tisti, ki ne verujejo v novo državo, dobe potrdilo za svojo nevero, tisti pa, ki so sodelovali z okupatorjem, dobivajo od sovaščanov tiho zaupnico. Frenk Debevc se skriva, iščejo ga, na KLO sprašujejo vest njegovemu bratu — vendar je to le uvod v lov. V vseh poglavjih je Debevc, kompromitirani odpadnik, le komaj slišno prisoten. O njem se avtor sicer ves čas sprašuje, vendar ga pred koncem ne razreši — tako je tudi z vaščani. Zanje ni nobena skrivnost več — skorajda sprijaznili so se, da živi izdajalec v zvoniku cerkve svetega Pavla. Medtem se razpletajo druge stvari: nova oblast pobira pridelke, živino, pretepa kmete, vpeljuje policijske metode. Razočaranje družni kmete v molčeč tabor, ki ne izda Debevca. Razočaranje raste v negotovanje, negotovanje v upiranje. A ljudje kljub temu ostanejo ljudje. Še naprej jim teče beseda o vaških škandalih, še naprej ohranijo svoj prvobitni temperament. Na koncu je gordijski vozec presekan z mečem. Zgodbi napravi konec groba sila, ko s

* Pavle Zidar, *Sveti Pavel*. Založba Obzorja 1965.